

101166

Velferdsstaten - et NS-produkt?

Berlings Tidende 11.12.91

Bøker

Øystein Sørensen:
«Solkors og solidaritet. Høyreautoritær samfunnsstenking i Norge ca. 1930-45». Cappelen.

Overskriften er bevisst provoserende, men den treffer et ømt punkt. For etter Øystein Sørensens nye studie av samfunnsolidariske visjoner på norsk og internasjonal høyrekant fram mot okkupasjonen må nå spørsmålet stilles på ny: Er den norske velferdsstaten et produkt av et politisk fellesgods? Eller må den nok en gang bekreftes som sosialdemokratiets fremste verk?

Under dette spørsmål ligger et annet: I hvilken forstand kan okkupasjonstiden sies å representere kontinuitet i vår historie? Til nå er det *brudene* — f.eks. mellom demokrati og diktatur — som har vært klartest fremhevet. Men finnes det linjer, f.eks. i sosialpolitikken, som peker både fremover og bakover?

At dette er spørsmål som angår langt flere enn historikere, gir seg selv.

Skillelinjene i Nasjonal Samling berørte ikke bare spørsmålet om holdningene til den tyske okkupasjonsmakt (der en fløy under minister Rolf J. Fuglesang etablerte seg som en selvbestaltet forsvarer av norske interesser, så langt det gikk). Uenigheten gjaldt også nasjonalsosialismens anti-kapitalistiske arv: Hvor «sosialistisk» skulle NS være? Hvor langt skulle partiet gå i forsvaret av arbeiderklassens interesser overfor tyskerne?

Men også rasespørsmålet kjørte en kile inn i partiet. Det fantes under hele krigen en «stor-norsk» falanks som kjempet mot en «pan-germansk» fløy med tyngdepunkt i Germanske SS Norge. Disse grupperinger hadde funnet sin form alt før okkupasjonen.

Nå har Sørensen avdekket de samme rivninger i holdningene til sosialpolitikken. NS måtte som alle partier forholde seg til tidens overgripende problem: arbeidsløsheten. Og som alle partier vendte NS seg til staten som den store problemløser.

Det er på dette punkt Sørensen dokumenterer at NS var positivt innstilt

til det sosiale reformarbeid fra tiden før 1940. Ja, likheten med regjeringen Nygaardsvolds nybrottsarbeid var så slående at ikke så få innen NS følte slektskapet for åpenbart — Arbeiderpartiet var jo hovedfienden.

NS la stor vekt på å opprettholde og styrke det sosiale sikkerhetsnett. Partiets første sosialminister, Birger Meidell, gikk i bresjen for å vinne arbeiderne for NS ved å gi dem høyere lønninger og tryggere arbeidsforhold. Han ble kastet, men ambisjonen, om enn svekket, var der også under etterfølgeren, Johan Lippestad.

NS gjennomførte to store sosialpolitiske reformer: krigspensjonering og barnetrygd. Barnetrygden bygde på synspunkter som var fremkommet i Barnetrygdkomiteen av 1934. NS-loven fulgte en av modellene som hadde vært fremme i debatten før krigen: kontantbetaling til medlemmer av syketrygden. Denne NS-loven ble opphevet av Nygaardsvold-regjeringen 4. mai 1945. Men året etter, 4. januar 1946, sendte den nye DnA-regjeringen proposisjonen om barnetrygd til Stortinget, og Sørensen kan vise gjennom offentliggjøring av selve regjeringsandragendet at forslaget — med helt minimale språklige endringer — var en kopi av NS-loven. Et eksemplar av Quisling-regjeringens lovttekst er simpelt hen brukt som grunnlag for den nye lovtæksten.

Beviset er dermed gitt, men hvordan forstå denne kontinuitet bakover og fremover? En sensasjon?

Nok ikke.

At den italienske fascismen og den tyske nasjonalsosialismen bar i seg en anti-kapitalistisk arv, er intet nytt. Det henger sammen med Hitlers løfte om å knuse det moderne samfunns to grimme tvillingansikter, kapitalismen og kommunismen. Nazismens alternativ var å skape den «trede vei», mellom «degenerert modernitet» og «sjelles humanisme». Denne vei skulle anlegges under den ekstreme nasjonalismens banner og sosialpolitikken brukes til å fremme integrasjonen mellom klassene. I ideen om «folkofellesskapet» hinsides alle klasseskiller og all liberal individualisme lå selve formularet som kunne støpe de lånte ideologiske former sammen til en enhetlig marsjordre.

Nazismens karakter av å være en opportunistisk blanding av idebrokker fra andre politiske må forstås ut fra tidspunktet for disse høyreautoritære bevegelsenes fremtreden i europeisk politikk, på 1920-tallet. Vår egen Stein Rokkan har argumentert for at det på dette tidspunkt fant sted en krystallisering av partisystemene i Europa: hver enkelt sosialgruppe hadde nådd et slags metningspunkt på veien fram mot egen identitet og ytre organisering. Den sosiale og politiske mobilitet hadde kulminert fra den første industrireinsnings tid. Hver enkelt samfunnsgruppe hadde også funnet sitt partimessige uttrykk; det politiske spektrum var så å si «fullt». Det fantes intet rom for en bevegelse som pretenderte å være «samlendende». En ny bevegelse, som fascismen, hadde bare ett valg: blokke ut sitt eget politiske rom ved å fremheve sin egenart. Denne egenart måtte innebære å låne elementer fra alle eksisterende ideologier for på den måten å appellere bredest mulig.

En fortjenstfull side ved Sørensens bok er at han så nøye avdekker NS' begrep om samfunnsolidaritet. En rekke elementer i NS' ideologi var del av et bredt felles tankegods med røtter til 1930-årene og lenger tilbake: effektive statlige løsninger på sosiale og økonomiske problemer; en handlekraftig statsmakt; planøkonomi; sosial trygghet og utjevning av levestandard. I tillegg kom så NS' og den øvrige høyreautoritære bevegelsens spesielle ideelementer: sterk korporativ organisering av arbeidslivet, styrt ovenfra uten politisk frihet; teknologioptimisme koblet sammen med en sterk tro på ekspertenes faglige evne til å løse samfunnsproblemer — og så rasehygiene og førerprinsippet.

Innenfor denne felles horisont kunne NS-regimet fastholde de sosialpolitiske reformene fra 1930-årene og innføre en barnetrygd som var brakt på bane av det demokratiske Norge. Det var disse trekk av kontinuitet fra mellomkrigstiden som ble fortsatt av Arbeiderpartiet etter krigen.

Den felles rot til denne reformvirksomhet var imidlertid verken sosialdemokratisk eller nazistisk, men, som Anne-Lise Seip har påpekt, en borgerlig kopi av tysk sosialforskning. Uan-

sett blir det realhistoriske resultat, for å si det med Sørensen, «at okkupasjonstiden fortøner seg mindre som en sosialpolitisk parentes enn det man i ettertid har vært tilbøyelig til å mene».

Sørensens analyse av høyreautoritær samfunnsstenking reiser dypest sett problemet om fascismens plassering på den politiske skala.

Var fascismen «ytterliggående», eller representerte dens løsningsforsøk på kapitalismens krise i mellomkrigstiden snarere en «moderat» vei?

Noe av problemet her er kanskje at vi tenker for mye i fastlagte romlige begreper som «høyre» og «venstre». De er en arv fra Den franske revolusjon og griper ikke alltid en virkelighet. Følgende resonnement melder seg etter lesningen av Øystein Sørensens bok:

Den høyreautoritære tenkning omkring kapitalismens krise foregrep langt på vei det som etter krigen er blitt konsensus: utstrakt regjeringskontroll over økonomien uten total statliggjøring, men med en god dose av priskontroll, inntekts- og arbeidsmarkedsstyring, valutakontroll, statsinvesteringer og velferdspolitikk. I enkelte land (f.eks. Oswald Mosley i England) stod fascistene og de høyreautoritære for en keynesiansk budsjetteringspolitikk som skulle skjære vekk forretningssykklens svingninger og skape ny etterspørsel gjennom økt offentlig forbruk. Fascistenes korporative stat tilbød også en slags mellomstasjon mellom laissez-faire-kapitalismens jungelsamfunn og marxismens program om sentral planlegging, gjennomgripende statliggjøring av industri og kollektivismen. Fascistene foreslo sine løsninger etter en avskaffelse av det parlamentariske demokrati — dette punkt er sentralt. Men denne anti-demokratisme delte de med den kommunistiske fløy av arbeiderbevegelsen.

En annen måte å se høyreautoritær plassering på er å ta utgangspunkt i holdninger til sosial likhet. Og så her kan det argumenteres godt for at de høyreautoritære inntok et moderat mellomstandpunkt — mellom de konservatives forsvar for alle privilegier og venstresidens egalitære linje.

Høyreautoritær appellerte i Norge, som i resten av Europa, til nasjonal solidaritet, klasseforsoning og

en viss utjevning uten å true de besittende klasser med total eiendomsøvertakelse. Omfanget av reguleringer kan imidlertid sies — iallfall i Tyskland — å ha svekket den frie disposisjonsrett for kapital til margin. Ingen kan si om disse tiltak var utslag av krigsreguleringene og om de ville ha fortsatt å stå ved lag dersom Hitler hadde vunnet krigen.

De høyreautoritære lovte mer enn de fikk til av utjevning, men å se dem som de rene kapitalismens lakeier er åpenbart for ensidig, noe Sørensens bok til fulle viser.

Hva fører så dette til? Ikke til en hvitvasking av de høyreautoritære og fascistene, som man kunne tro, men en mer nyansert forståelse av kreftene bak deres politikk — og deres egenoppfatning. For i den debatt som har fulgt Sørensens bok er ett element drastisk underbelyst: NS og dets allierte før og under okkupasjonen sto for et omsvøpløst diktatur som ikke skydde noen midler for å bringe sine motstandere til taushet — eller uskadeliggjøre dem som ikke ble funnet verdig til medlemskap i «folkesamfunnet», mest tragisk jødene. Det korporative samfunn de tok sikte på var styrt ovenfra, ikke ulikt de diktaturer som Litan-Amerika endelig ser ut til å bli kvitt, og hvis eneste bidrag til sitt eget lands utvikling har vært mer utpekulerte metoder i å drepe sine motstandere og bringe landet til økonomisk og politisk ruin.

Og når det gjaldt intoleranse, undertrykkelse, aggressivitet og drap var de høyreautoritære ingen moderate. Der representerer de den mest ytterliggående pol av alle.

Synet på demokratiet blir dermed det store vannskillet i vurderingen av mellomkrigstidens høyreautoritære. Å kalle dem moderate i enkelte av deres løsningsforsøk, stillt overfor kapitalismens krise, innebærer ikke at de er moderate i sitt menneske- og samfunnsyn.

Det er pris av denne grunn at deres samfunnsolidariske visjoner — så grunnleggende er blitt historie — i det store og hele en parentes. Sørensens bok er i sin klarhet og tette argumentasjon et fremragende bidrag til å se dette tydelig.

BERNT HAGTVET

Ber. Tid. 11.12.91